

ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних
наук, професор

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

**НОВІ ОРІЄНТИРИ
ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ
КОРОЛЕВИ
ЄЛИЗАВЕТИ I**

Рецензія на монографію:
О.Б.Дьомін. Біля витоків
англійського атлантизму.
Зовнішня політика Англії
кінця 50 - кінця 80-х років
XVI ст. -
Одеса, 2001. - 360 с.

Поява монографії О.Б.Дьоміна, яка побачила світ під грифом Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова та Дипломатичної академії України, є подією помітною з декількох міркувань. Насамперед дослідження адресоване не лише фахівцям з історії Англії XVI ст., але, поза сумнівом, приверне увагу всіх, хто займається проблемами міжнародних відносин в цілому. Крім того, автор монографії підіймає чимало проблем, які досі не ставилися в історіографії: взаємодія Англії та українських земель, генезис англійських структур тінювих колоніальних структур, деідеологізація та одержавлення європейської політики королеви Єлизавети I, секуляризаційні моменти в атлантичному векторі англійських зовнішньополітичних інтересів тощо. І врешті-решт, монографія базується на багатющих джерелах. Частина з них вводиться у науковий обіг вперше, а чимало з тих, які вже використовувались раніше, аналізуються О.Б.Дьоміним під новим кутом зору, що дозволяє дослідникові здійснити в ряді випадків нетрадиційний, оригінальний підхід до розв'язання дискусійних в сучасній науці проблем.

Інтерес до епохи правління Єлизавети, як і до непересічної особи самої королеви, був здавна притаманний вченим з різних країн, але у вітчизняній історіографії дослідження О.Б.Дьоміна – перша спроба такого характеру. Її автор гідно розвиває усталену традицію, проте його звернення до елизаветинських студій відбувається на новому витку еволюції історичного знання – на основі синтезу політичної й соціально-економічної історії та дослідження ментальності. На відміну від своїх попередників, котрі переважно цікавились змістом і цілями діяльності Єлизавети, О.Б.Дьомін зосереджується на комплексному вивченні ролі та місця зовнішньої політики Англії 50-80-х років XVI ст. в контексті становлення європейської та світової системи держав.

О.Б.Дьомін запропонував надзвичайно цікавий і багато в чому новий погляд на особливості розвитку острівної держави в означений період. Не можна не погодитись, що в цей час історичну долю Англії визначала її активна зовнішня політика, внаслідок якої з третьорозрядної і залежної від іспанської підтримки країни Англія перетворилась наприкінці XVI ст. на значну і впливову державу. В умовах монополії іберійських країн на Новий світ відбувався генезис англійських структур тіншової колоніальної економіки, що цілком закономірно привертало політичну увагу Португалії та Іспанії. Автор виходить з того, що відносини з цими країнами не обмежувались двосторонніми контактами, а склали частину надзвичайно заплутаного клубка взаємних інтересів і протиріч багатьох європейських держав. Разом із тим саме англо-португальські відносини ввели у дипломатичну практику Європи розгляд питань стосовно колоніальних земель країнами, які не мали спільних кордонів. Гаслом англійського абсолютизму став принцип "фактичної окупації". Він дозволяв обминати португальські та іспанські заборони, на його основі проводились складні переговори на міжнародних конференціях і здійснювались піратські плавання. Саме свобода загарбання незайнятих земель визначала характер раннього англійського атлантизму.

Найоригінальнішим розділом роботи є аналіз дієвості англійського атлантизму на тлі протистояння Північно-Західної та Південно-Західної Європи. На матеріалах численних і різнопланових джерел автор відтворює яскраву картину пошуків англійцями шляхів виходу на індійські комунікації і переконливо доводить, що невдачі з московською торгівлею мали наслідком встановлення на початку 80-х років відносин з Османською імперією. З одного боку, зростання для Англії небезпеки з боку Іспанії і перехід останньої до відкритих військових дій, а з іншого – активізація боротьби українського козацтва проти татаро-турецької загрози призвели до посилення структурних зв'язків між протилежними регіонами Європи і розвинули механізм функціонування європейської системи держав. Так атлантизм опосередковано сприяв політичному системоутворенню Європи. З огляду на це, за цілком обґрунтованим висновком автора, не останню роль у розвитку англо-турецьких відносин та в

процесі формування європейської і світової системи держав відіграли **українські** землі.

Червоною ниткою через дослідження проходить переконання, що атлантизм перетворився для Англії на один із важливих чинників зміни проіспанської політики на профранцузьку і мав наслідком перехід до "нового курсу" – політики "активного втручання". Разом із тим автор робить особливий акцент на тому, що прагматизм англійців, їхня схильність вже в ті часи вирішувати спірні питання юридичним шляхом обумовили готовність англійської дипломатії до компромісу. "Новий курс" англійського уряду був водночас і відображенням, і каталізатором подальшого розвитку процесів секуляризації зовнішньої політики Англії в другій половині XVI ст. Формування світського сприйняття європейських країн в якості автономних політичних одиниць, не підпорядкованих ані папі, ані імператору, докорінним чином вплинуло на характер дій королеви Єлизавети та англійської правлячої еліти. Відтепер в їх політиці на перший план виступили державні інтереси. Той факт, що О.Б.Дьомін показує Єлизавету на тлі європейської дипломатії, дає додаткові підстави й саму Англію побачити не ізольовано в її виключності, а як частину Європи Раннього нового часу. Монографія О.Б.Дьоміна дозволяє досягти якісно нового рівня в розумінні проблеми, що деідеологізація та одержавлення європейської політики відіграли визначну роль у самоідентифікуванні Англії в процесі творення європейської системи держав. Це виключно важлива обставина: адже саме з моменту визнання секуляризаційних, атлантичних інтересів Англії починає свій відлік піднесення британської країни на рівень Британської імперії в рамках генезису світової системи держав.

Приваблює дослідницький характер монографії О.Б.Дьоміна, виваженість вміщених в ній оцінок і висновків. Вона є вагомим внеском у формування цілісної моделі зовнішньої політики Англії в другій половині XVI ст., у з'ясування її характеру, механізму реалізації та ролі в генезисі європейської і світової системи держав. Певний подив викликає лише те, що автор (і, здається, він робить це навмисно) уникає спеціальної характеристики джерельної бази, як і не зупиняється окремо на історіографічному боці проблеми, хоча включення такого розділу могло б лише збагатити дослідження. Втім, висока професійна ерудиція О.Б.Дьоміна, яка знаходить вияв у загальній полемічній заостреності роботи і засвідчена буквально на кожній сторінці дослідження, а також прекрасне знання ним джерел та їх кваліфікована характеристика в міру залучення у процес аналізу здебільшого компенсують цей недолік і жодним чином не псують загального чудового враження від серйозного і талановитого дослідження.

З виходом монографії О.Б.Дьоміна наша історична література збагатилась виключно цікавою роботою. Її поява зміцнює сподівання на зростання дослідницького інтересу до історії міжнародних відносин та дипломатії.